

Источники и литература

1. Белянин В.П. Психолингвистика: Учебник/В.П. Белянин – М.: Флинта Московский психолого-социальный институт, 2003. – 232 с.
2. Брайт У. Введение: параметры социолингвистики // Зарубежная лингвистика. Часть 1. Социолингвистика. – М.: Прогресс, 1999. – С.107–114.
3. Герд А.С. Введение в этнолингвистику: Учеб.пособие – С.–Петербург: Языковой центр, 1995. – 92 с.
4. Кислицина Н.Н. Эколингвистика – новое направление в языкознании // Культура народов Причерноморья. – 2003.– № 37. – С.42–45.
5. Советский энциклопедический словарь. – М.: Советская Энциклопедия, 1979. – 1600 с.
6. Швейцер А.Д. Современная социолингвистика: Теория, проблемы, методы. – М.: Наука, 1977. – 176 с.
7. Muhlhausler P. Language of Environment, Environment of Language. A course in Ecolinguistics.– London: BATTLEBRIDGE, 2003. – 228p.

Зіядінова Е. А.

СИМВОЛІКА ОБРАЗІВ ТВАРИН ТА ПТАХІВ У КРИМСЬКОТАТАРСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ

Проблема дослідження символічних образів у кримськотатарському фольклорі взагалі, і у народних піснях зокрема, належить до найактуальніших. Нажаль, на сьогодні немає ще фундаментальних праць у цій галузі. Кримськотатарська пісенна символіка – це „широке й непроорене поле”, що чекає на своїх дослідників.

Основна мета статті – виявити та вивчити символіку кримськотатарського пісенного фольклору.

Для досягнення цієї мети були поставлені наступні задачі:

- виявити образи тварин та птахів у текстах народних пісень;
- визначити символічне значення цих образів.

Ми вважаємо, що наше дослідження зробить вагомий внесок у вивчення цієї проблеми. Бо дослідивши семантику пісенних образів-символів, ми зможемо розкрити світобачення народу, його соціально-філософські погляди, світ його почуттів і сподівань. Ще М. Костомаров казав, що символіка – це „образне відбиття народного духу, народного мислення” [8, с.440].

У попередніх працях ми вже розглянули символіку рослинного походження та води, тепер перейдемо до аналізу символіки тваринного походження. Світ птахів та тварин представлений у кримськотатарських народних піснях так само широко як і світ рослин.

Серед птахів у піснях згадуються соловей, голуб, журавель, сокіл, ластівка, пугач, ворон, сова, шпак, канарка, жайворон, горобець, куріпка, лебідка, півень, курка, качка, гуска, і навіть какаду.

Якщо говорити про птахів, слід зазначити, що серед усього їхнього розмаїття найбільшою популярністю у кримськотатарських піснях користується соловей. Образ солов'я виступає у різних символічних значеннях. Найчастіше – це дівчина, кохана, до якої звертається закоханий парубок.

Сабалары отькен бульбуль экенсинь,
 Керчекми гузелім, опьмее кельдим.
 (“Сени манъа гъает гузель дедилер”)
 Виявляється, ти – соловей, що співає кожного ранку,
 Чи правда це, моя красуне, я прийшов поцілувати тебе.
 („Мені сказали, що ти дуже гарна”)

У піснях спів солов'я порівнюється зі співом коханої.
 Вардым ярем багъчасына Пішов у сад коханої
 Бульбуль сандым сесини. Я прийняв її голос за спів солов'я
 (“Ешилъ япракъ арасында”) (“Серед зеленого листя”)

Крім того, соловей – це символ закоханого парубка, який страждає через своє кохання.
 Атешим вар, кулюм ёкъ, аман,
 Бульбуль олдым, тилим ёкъ.
 Бу ялан дюнья устюнде
 Ах чекмеген кунюм ёкъ.
 (“Араба къапы”)
 Вогонь у мене є, попілу немає,
 Став соловейком, але не маю язика (щоб співати)
 На цьому оманливому світі
 Немає дня, коли б я не страждав.
 (“Ворота”)

Аналіз пісенних текстів показує, що спів солов'я часто у піснях символізує тугу, смуток, печаль, розлучення. У цьому кримськотатарська пісенна поезія дуже схожа з татарською та башкирською, що також належать до тюркського світу, де присутність образу будь-якого птаха чи його спів обов'язково пов'язані з нещастям, трагедією.

Бульбуль не джылайсынъ, юванъмы ёкъмы,
 Ёкъса мен гъарипдай дертлеринъ чокъмы?
 (“Озен бойларынынъ индже думаны”)
 Соловейко, чого ти плачеш? Чи не маеш гнізда?
 Чи у тебе, як і у мене бідного, багато стражданъ?
 (“Легкий туман річних берегів”)

У деяких піснях образ солов'я вказує одразу на обох закоханих.
 Дарылсанъ, кель барышайыкъ, Якщо образилась, давай помиримося,
 Бульбуль киби сарылшайыкъ. Обіймемося, як солов'ї.
 (“Севдим сени”) (“Покохав тебе”)

Але частіше образ солов'я подається у парі з образом троянди, де соловей – закоханий юнак, а троянда – його кохана дівчина. Ця пара образів дуже поширена у іранській та тюркській поезії, але має зовсім інше символічне навантаження.

Сабанынъ сааръ вакъытында, аман, Рано в ранці, ах,
 Коре бильсем яреми, аман, Якби зміг побачити кохану, ах,
 Гуль дальна бульбуль къонмыш, На гілку трояндового куща сів соловей,
 Чекер ай-зарыны. Страждає.
 (“Сабанынъ сааръ вакъытында”) (“Рано в ранці”)

Ще одним символічним значенням образу солов'я є донька, що виховується у батьківському домі, наче соловей у клітці.

Мен Кефедє бир везиринъ хызы идим,
 Хафесте бесленен бульбуль идим.
 (“Эмине хыс”)
 Я була дочкою кафінського везіря,
 Була соловейком, вигодованим у клітці.
 (“Дівчина Єміне”)

Соловей також є однією зі складових частин системи образів соловей–сад, що символізують Батьківщину.

Сен унутма бизни Къырым, Не забувай нас, Криму,
 Ич унутмакъ биз сени. Ми ніколи не забудемо тебе,
 Багъчаларда йырлап юрген, Та спів солов'їв,
 Бульбуллернинъ сесини. Що співають у садах.
 (“Къырым йыры”) (“Кримська пісня”)

У кількох піснях зустрічається вислів „бульбуль учурмакъ” – „пускати на волю солов'я”. За нашою думкою, цей фразеологізм означає розлучення з близькими, коханими. Наприклад, у пісні „Бульбулими учурдылар” („Пустили мого солов'я на волю”) йдеться про те, що хтось розлучив двох закоханих.

Бульбулими учурдылар, Пустили мого солов'я на волю,
 Ювасындан къачырдылар, Викрали з гнізда,
 Севдигимден айырдылар. Розлучили з коханою.

Пісня „Къырым дестаны” („Кримський дастан”) розповідає також про розлучення, але вже з рідними, Батьківщиною.

Чокъ кимселер эвлятларын гетирди;
 Базылар акълына хыффет тюшюрди;
 Кимиси къафестен бульбуль учурды.
 Фена, мушкуль олды алы Къырымнынъ.

Багато хто втратив своїх дітей;
 Деякі втратили розум;
 Хтось випустив солов'я з клітки.
 Становище у Криму стало важким, жадливим.

У сучасній кримськотатарській мові цей фразеологізм вже не використовується, тому було важко визначити його значення.

Загальна назва “птах” також часто зустрічається у кримськотатарських народних піснях. Є кілька прикладів, коли птах символізує парубка.

Авелий берип чет къонгъан, мен бир къушман,
 Къонар эдим, къондырмай душман.
 («Чынъ»)
 Я птах, що довго літав і сів здалеку,
 Сів би, але ворог не дає.

У ході аналізу кримськотатарських народних пісень ми з'ясували, що часто у ролі закоханого хлопця виступає птах, а у ролі його коханої дівчини куш троянди або якесь дерево.

Эв алдында гуль терек, Перед хатою трояндовый куш,
Ель эскенде саллана. Коли вітер віє, він хитається.
Устуне минген бир кьушчыкъ, На ньому сидить один птах,
Йырлай, йырлай, тавлана. Співає та веселиться.
(«Бозторгъай») («Жайворон»)

Якщо у пісні згадується птах, що літає у піднебессі, то це вільний, ще не одружений парубок, який шукає собі дружину.

Кой аралап кьуш кьонар, когем сайлап,
Мен кьуванчынь корьгейдим, башынь байлап.
(«Чынь»)
Перебираючи терен, птах, що літав з села в село, сяде,
Хочу побачити твою радість, коли засватаю тебе.

Але якщо птах сідає на чийось стріху – це означає, що парубок нарешті знайшов дівчину, яка припала йому до серця і одружився з нею.

Сачагынъа кьуш кьонган, кушкюшлейим;
Меним ярем эвленген, мен не истейим?
(«Чынь»)
На твою стріху сів птах, я його відганяю,
Моя кохана вийшла заміж, чого мені хотіти?

Та не завжди птах символізує парубка, іноді це може бути і дівчина. Наприклад, у пісні “Агълама сары келин” (“Не плач, світловолоса наречена”) птах, що вилітає з гнізда означає дівчину, яка виходить заміж і залишає батьківську домівку. А в іншій пісні дівчат–селянок називають райськими птахами.

Бизим койнинъ кьызлары дженнет кьушы.
(«Чынь»)
Дівчата з нашого села – райські птахи.

Птахи використовуються також як вісники; з їхньою допомогою закохані передають один одному привіти.

Аш лезетин кетирген согъанман бибер,
Энди манъа селямны кьушларман джибер.
(«Аш лезетин кетирген»)
Смаку їжі додають цибуля та перець.
Тепер передавай мені привіти через птахів.
(“Смаку їжі додають”)

Так виходить, що іноді закоханий пускає птаха на волю, це означає розлуку, розтавання.

Бир кьуш учурдым багъымдан, айырылдым дильбазымдан,
Кими яр этейим, аман, сенинь ай-зарындан.
(«Ашыкъ тюркюси»)
Випустив я птаху із сада, розлучився зі втіхою свого серця;
Кого я можу вибрати другом, коли так страждаю за тобою?

Птах, що томиться у клітці – це душа замкнена у тілі, яка колись неодмінно звільниться з полону.

Емек, ичмек – о бир хоштыр, Їжа, пиття – це добре,
Йигитнинъ бойнуна бордждыр, Це обов'язок джигіта,
Джан дедигинъ учан кьуштыр, Душа – це вільний птах,
Джан къафестен учар бир кунъ. Душа одного дня вилетить з клітки.
(«Козьлерим думан–думан») (“Затуманились мої очі”)

Поранений, підбитий птах у піснях символізує нещастя, горе, трагедію, смерть.

Бир кьуш эдим, аман,
Учар эдим авада.
Атты да авджы, урды да мени,
Яндым, яндым, кьавурылдым тавада.
(«Бир кьуш эдим»)
Був я птахом, аман,
Літав на волі.
Вистрелив мисливець, підбив мене,
Згорів, згорів, підсмажився на сковороді.
(“Був я птахом”)

Якщо як ми вже згадували вище соловей є символом щастя, кохання, життя, то пугач і сова завжди уособлюють нещастя, горе, смерть; якщо соловей співає у трояндовому саду, то сова кричить на цвинтарі.

Шимди сенинь кемиклеринь чюрюди,
Мезарынъны байкъушлар борюди.

* * *

Отъме, бульбуль! Отъме сесинь истемем,
Бундан сонъра бульбуль сеси динълемем.
Отъ, эй байкъуш! Санъа бир шей сэйлемем,
Бабачыгъым! Бабачыгъым нердесинь?
(«Отъме, бульбуль»)

Зараз твої кістки гниють,
На твоїй могилі кричать сови.

* * *

Не співай, соловейко! Не хочу слухати твій спів.
Після цього не буду слухати спів солов'я.
Співай, сово! Тобі не скажу нічого,
Батько! Батько, де ти?
(«Не співай, соловейко»)

Але повернімося до теми кохання. Частіше за все птахи у піснях використовуються як символи закоханого(ої) або предмета кохання. У цих значеннях виступають канарка, жайворон, голуб, шпак.

Къашларынъ къара эди, канарьям, Твої брови були чорними, моя канарко,
Козьлеринь эля эди, канарьям, Твої очі були карими, моя канарко,
О сенинь гузеллигинь, канарьям, А твоя врода, моя канарко,
Башыма беля эди, канарьям. Була для мене нещастям, моя канарко.
(«Канарьям») («Моя канарко»)

Тепер щодо тварин. В образах кримськотатарських народних пісень відображений весь світ тварин, що оточував та оточує кримських татар. Це кінь, віл, корова, вівця, коза, осел, кріль, собака, з хижих – лев, тигр, заєць, ведмідь, змія, борсук, соболь, верблюд тощо.

Але, без сумніву, на першому місці за активністю стоїть образ коня, бо для кримськотатарського джигі-та кінь – це набагато більше ніж тварина, це наче частина його тіла, найкращий і вірний друг, який завжди поруч. Гадасмо, що тут дуже доречними будуть слова дослідника татарської народної лірики І. Надирова : «Кінь і джигіт нероздільні. Вони разом мандрують у пошуках щастя, разом ідуть на війну, разом долають перепони. Вони у сукупності й окремо символізують мужність, працьовитість, вірність, витривалість» [10, с.42].

Це якнайточніше виражає ставлення кримського татарина до коня.

Меним атым Акътабан, Мій кінь Актабан,
Мен атымны макътамам, Я не буду хвалити свого коня,
Мен атымны макътасам, Якщо я похвалю свого коня,
Орны кечмей токътамам. То не зупинюсь, поки не переїду Перекоп.
(«Акътабан») («Актабан»)

Та слід зазначити, що коня мали не всі, він вважався атрибутом достатку, привілеєрованості.

Атым башы дагъадыр, На голові у мого коня тавро,
Аткъа минген агъадыр. Хто сяде на коня – той пан.
(«Мане») («Мані»)

Шанування коня в якості предка-тотему існувало у тюрків та багатьох інших народів. Наприклад, древні чуваші обожнювали коня, особливо гніде лоша [10, с.42].

У кримськотатарських народних піснях кінь – символ досягнення бажаного, мрії, щастя.

Авеслигим бир тору ат, акъ табан тазы,
Сен болгъайдынъ башыма язылгъын язы.
(«Чынъ»)
Я мрію про коня, білоногого, піджарого,
Ах, була б ти моєю долею.

Також кінь є символом натхнення, польоту думки, що не знає перепон. Це зафіксувала і народна пісня [3, с.23] :

Чал атыма минейим, Сяду на свого чалого коня
Булутлара синейим. Підіймуть до хмар.

Загубити, продавати коня – втрата щастя, кохання, мрії, можливо життя.

Бар анайым, селям эт бабама, Иди , мамо, скажи батькові,
Чал атым сатсын, Нехай він продасть мого чалого коня,
Нишанлым меним пек гузель, Наречена моя дуже гарна,
Къардашым алсын. Нехай візьме її мій молодший брат.
(«Казарманьнъ алдында») («Перед казармою»)

Кінь означає наполегливість у досягненні мрій, мужність, сміливість.
Минген атым ал аякъ, кестане тору,
Бермез ерден къыз алыр джигитнинъ зору.
(«Чынъ»)
Мій кінь червононогий, світло каштановий,
Змушений джигіт візьме навіть ту дівчину, яку йому не
дають.

Взагалі у піснях частіше вживаються домашні тварини, бо вони ближче людям, з ними люди стикаються кожен день і залежать від них. Наприклад, ягня є символом коханої дівчини, ніжно любимої дитини.

Аналар дер : «Ах, вах, къара язымыз!
Бойле зулму корьди бизим козюмиз!
Ах, нетейик? эльден кетти къозумыз!»
Фена, мушкуль олды алы Къырымнынъ.
(«Къырым дестаны»)
Матері кажуть : «Ох, чорна наша доля!
Такий гніт побачили наші очі
Що ж нам робити? Ми втратили наших ягнят!»
Становище у Криму стало важким, жахливим.
(«Кримський дастан»)

Дуже цікавою, на наш погляд, є пісня «Дагъдан энди бир къозу» («Ягня спустилося з гори»). Важко зрозуміти яке символічне значення має тут образ ягня. Можливо, це вісник світанку, початку нового дня або нового життя, а можливо, це якимось пов'язано з сузір'ям Овена.

Дагъдан энди бир къозу З гори спустилося козля
Бурма да, бурма бойнузы. Кручені–кручені роги.
Ач, къара козьлюм, козюнъни, Відкрий, чорноока, свої очі,
Догъды Чолпан йылдызы. Народилася зірка Венера.

У пісні «Ногъай бейитлери» вівці, що їдять траву на могилах є символом забуття.

Биз ольген сонъ, устюмизге отлар битер,
Къыштан–къышкъа къойлар отлап отер.
Коли ми помремо, над нами виростуть трави,
З зими до зими вівці будуть пастися.

Те наскільки корова була важливою для селянина, ми можемо зрозуміти з пісні «Мен бу гедже бир тюш корьдим» («Цієї ночі я побачив сон»).

Мен бу гедже тюшюмде, Цієї ночі я побачив уві сні
Мачигим сойдым, алай. Ніби я вбив свою корову.
Не хайырсыз тюш экен, ай, Який це виявився страшний сон,
Яреми джойдым, алай. Я втратив кохану.

Худоба так само важлива для селянина, як і його рідні люди, вона його годувальниця.

Але крім цього, худоба може вживатися у значенні людини, яка ізольована від зовнішнього світу, наприклад, людини, яка замкнена у в'язниці.

Шу тюрменинъ азбарында У дворі цієї в'язниці
Ятан туварлар, аман. Лежить худоба, ах.
Тувар дегиль, ах анайым, Ой, матінко, це ж не худоба,
Олар инсанлар. Це люди.
(«Шу тюрменинъ азбарында») («У дворі цієї в'язниці»)

Дуже цікавою виявилась символіка образу собаки у народних піснях. Парубок, який страждає від нероздільного кохання порівнюється з собакою.

Къар ягъар йипелек киби, Сніг іде,
Сачларынъ ипек киби; Твоє волосся наче шовк;
Сенинъ ярень эллер сарды, Твою кохану обіймає інший,
Сен долан копек киби. А ти ходи наче собака.
(«Чынъ»)

А також собака – це провісник, глашатай, він сповіщає про прибуття коханого.

Меним мында кельгеним, джанай, Про моє прибуття, кохана,
Ит урьгенден бильсене, джанай. Дізнайся з гавкоту собаки, кохана.
(«Джанай») («Кохана»)

Миша завжди використовується у жартівливих та сатиричних піснях: то це зла свекруха, яка знущається зі своєї невістки, а то людина, яка береться за кілька справ, але жодне не закінчує.

Къайнананынъ адыны Назвала свекруху
Къуйрукълы сычан къойдым. Хвостатою мишею.
(«Къайнана ве келин») («Свекруха і невістка»)

Біле теля у пісні «Азбарында къуюсы вар» («У його дворі є колодязь») виступає у значенні незаміжньої дочки–красуні.

Азбарында акъ тана да, У його дворі є колодязь,
«Къызым вар» деп макътана да, Він хвалиться, що у нього є дочка,
Макътанса да ери де вар да, Тай нехай хвалиться, це правда,
Янагында бенъи де вар да. До того ж у неї родинка на щоці.

А у пісні «Язгъа чыкъсам» («Якщо я дотягну до літа») кволе теля вказує на бідність, брак грошей.

Тавгъа бардым, тав кестим, Пішов я у ліс, нарубав дрова,
Тартмады танам. Не потягнуло моє теля.
Борчкъа тапсанъ, бир къызчыкъ, «Якщо знайдеш дівчину у борг,
Ал, деди анам. Одружуйся», – сказала мати.

У значенні бідності, злиднів також використовується борсук.
Дагъгъа вардым, къапкъан къурдым, Пішов у ліс, поставив капкан,
Учь кунъ, учь гедже къаравул турдым. Три дні і три ночі стеріг,
Эки де къысыр борсукъ урдым, Вбив двох безплідних борсуків,
Бакъынъ, достлар, бу ал недир. Подивіться, друзі, на таке становище.
(«Кель, зюгюрлик») («Прийдіть злидні»)

І звичайно, як можна не згадати царя звірів – лева, який уособлює велич, владу, мужність, сміливість, гордість. У кримськотатарських народних піснях цей образ використовується у формі звертання до коханої чи коханого, а також як символ грізного правителя.

До нас прийшов на допомогу сильний лев –
Наш султан, гроза землі і миру.
(«На кримську війну»)

Крім птахів та тварин у народних піснях часто використовується і образ риби, що символізує кохання.

Денъизден ялыгъа, джаным, Із моря на сушу, душе моя,
Чыкъмаз балыкълар. Не вийдуть риби.
Сени де якъар, мени де якъар, І тебе, і мене спалить
Бу севдалыкълар. Це кохання.
(«Къонма, бульбуль») («Не сідай, соловейко»)

Таким чином, аналіз текстів пісенної поезії кримськотатарського народу вказує на те, що символіка в якості поетичного прийому виконує в них активну роль. Крім того, на зміст символів впливають два основні цикли людських емоцій – радість і горе. Необхідно зазначити також те, що національна своєрідність у піснях проявляється не лише у доборі символів, але й у наділенні їх змістом. Отже образи птахів і тварин кримськотатарських народних піснях символізують найчастіше кохану, закоханого, зрідка Батьківщину, дитину, а також абстрактні поняття, такі як щастя, кохання, мрія, натхнення, наполегливість, мужність або нещастя, горе, туга, трагедія, смерть, забуття, злидні тощо. Для кримськотатарських народних пісень також властиве вживання системи образів, таких як сад – соловей – троянда, але їхнє символічне значення суттєво відрізняється від значення тих самих образів у придворній літературі.

Отже, символи мають величезне значення та є важливим елементом для відображення широкого діапазону почуттів, а також абстрактних понять та образів.

Джерела ті література

1. Антология крымской народной музыки / Под ред. Ф.М. Алиева. – Симферополь: Крымучпедгиз, 2001. – 600с.
2. Еремина В.И. Поэтический строй русской народной лирики. – Л.: Наука, 1978. – 184с.
3. Крымскотатарская символика / Сост. Р.Т. Султанбеков. – Симферополь, 2002. – 46с.
4. Къырымтатар халкъ йырлары / Терг. эт. И. Бахшыш, Э. Налбандов. – Акъмесджит: Таврия, 1996. – 447с.
5. Лазутин С.Г. Поэтика русского фольклора: Учебное пособие. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш.

- шк., 1989. – 208 с.
6. Лазутин С.Г. Русские народные лирические песни, частушки и пословицы. – М.: Высш. шк., 1990. – 237с.
 7. Мифы народов мира: В 2-х т. – М.: Сов. Энциклопедия, 1987.
 8. Микола Дмитренко. Українська фольклористика. – К., 2001. – 576с.
 9. Сидельников В.М. Поэтика русской народной лирики. – М.: Учпедгиз, 1959. – 128с.
 10. Типология татарского фольклора / Сост. и ред. И.И. Надиров. – Казань: «Мастер Лайн», 1999. – 156с.
 11. Шерфединов Я. Янъгырай къайтарма. – Ташкент, 1990. – 224с.

Иванова Н.П.

ПЕЙЗАЖ-ИДЕЯ И ПЕЙЗАЖ-НАСТРОЕНИЕ: КАРТИНЫ ПРИРОДЫ В ТВОРЧЕСТВЕ Л.Н.Толстого и И.С.Тургенева

Целью статьи является анализ функциональных особенностей и построения пейзажных зарисовок в произведениях Л.Н.Толстого и И.С.Тургенева. Указанная проблема являлась актуальной и в связи с этим, видимо, не до конца разрешенной для литературоведов разных лет, поэтому **теоретической основой** проведенного исследования являются работы В.А.Ковалева «Поэтика Льва Толстого», М.Б.Храпченко «Лев Толстой как художник», Г. Б. Курляндской «Пейзаж Тургенева и Толстого», А.Г.Городецкой «Специфика повествовательной формы в "Семейном счастье" Толстого», Дэвида Слоуна «В защиту неприятия Толстого Бахтиным: принцип высказанности». Дискуссии по обозначенной проблематике ведутся по сей день, так как две последние из перечисленных работ датируются 2007 годом. **Актуальность** таких исследований обусловлена тем, что именно анализ литературного пейзажа позволяет сделать выводы не только об особенностях поэтики писателя, но и о его художественной системе и авторской картине мира в целом. **Новизна** же проводимого **исследования** видится в интерпретации литературного пейзажа как одного из основных носителей информации о картине мира писателя и поэта, иными словами, его ментальном пространстве. Соответственно, **материалом исследования** являются пейзажные зарисовки в произведениях Толстого и Тургенева.

Надо сказать, что исследователи обнаруживают гораздо больше различий, нежели сходных черт в толстовских и тургеневских картинах природы. Избегая стилистических украшений, сохраняя строгость линий, Тургенев вместе с тем окутывает пейзаж дымкой загадочности и таинственности", у Тургенева, "в особенности в романтически озаренных пейзажах, предметная определенность образов природы, конечно, сохраняется, но она становится воздушной, прозрачной, лишенной осязательности форм, будто сотканной из воздуха, нарисованной акварелью". Толстой же остается "верным реалистической трезвости", его пейзажи "отличаются осязательной конкретностью, зримостью воплощения"; пейзажи Толстого "являются более объективно-эпическими и свободными от той дымки недоговоренности, которая свойственна субъективно-лирическим пейзажам" [3, с. 140].

Таким образом, выделяются два типа пейзажных описаний: объективно-эпические и субъективно-лирические. В свою очередь, В.А.Ковалев в монографии «Поэтика Льва Толстого» выделяет три типа пейзажных описаний: 1) философско-публицистические; 2) символично-психологические; 3) лирические пейзажные описания. Интересно, что об условности такой классификации говорит сам Ковалев, утверждая, что, во-первых, «в позднем творчестве Льва Толстого символично-психологические пейзажные описания приобретают иной характер: они остаются таковыми только по форме, а по существу становятся философско-публицистическими пейзажными описаниями» [2, с. 82], во-вторых, «что же касается произведений позднего Толстого..., то в них этот (лирический – Н.И.) тип пейзажных описаний почти совершенно исчезает [2, с. 85].

Как видится, в описанных классификациях находят отражение функциональные и композиционные особенности пейзажных зарисовок, именно поэтому этот вопрос представляется важным. В основу этих классификаций легли категории эпичности и лиричности, с одной стороны, а также объективности и субъективности в изображении писателями окружающего мира – с другой. Вокруг последней оппозиции среди литературоведов ведется своего рода полемика. Так, по мнению А.Г.Городецкой, опирающейся на работу О.В.Сливицкой «Война и мир» Л. Н. Толстого: Проблемы человеческого общения», «в толстовском пейзаже... в особые отношения вступают субъективное восприятие природы (героем) и ее объективный образ. Угол зрения, под которым дается пейзаж, совмещает внутреннее и внешнее состояние, "сопрягает" психическое и материальное в особого рода единство. "Внешнее" в пейзаже при этом остается достаточно автономным, не полностью обусловленным внутренним состоянием воспринимающего пейзаж персонажа» [1, с.5]. Дэвид Слоун, находя поддержку в работе Е.Н.Куприяновой «Человек и природа. Пейзаж Толстого», утверждает следующее: «Мы не можем познать объект, если мы не субъекты. Природа прекрасна не сама по себе, она всегда прекрасна для кого-то. То, что выглядит чистой объективностью в произведениях Толстого – подлинная действительность словно встает перед нашими глазами по мере чтения, – на самом деле форма субъективности... талант Толстого проявляется не в умении "описать" объект [3, с. 138], а в умении создать "ощущение" объекта [3, с. 16], то есть субъективное представление о нем в чувственном восприятии...» В подтверждение толстовского субъективизма Дэвид Слоун выдвигает и следующий аргумент: «...персонажи Толстого обретают чувство полноты жизни, когда отбрасывают идеологию, доводы и логические построения. От них (хотя и не всегда от автора) истина ускользает до тех пор, пока они пытаются ее